

OPLATKA ANDRÁS

Két ember, két korszak

Széchenyi István és Clemens Metternich

Széchenyi István a pozsonyi országgyűlésen 1825. november 3-án ajánlotta fel egyévi jövedelmét a magyar nyelv ápolására.* Aki Magyarországon járt iskolába, tudja, hogy ez volt a Tudományos Akadémia születésének órája. Talán kevésbé közismert, hogy e fellépés Széchenyi életében törésvonalat jelentett.¹ A sokáig habozó gróf számára ekkor dőlt el végleg, hogy Magyarország felemelkedését fogja szolgálni. Volt azonban valaki, aki ezt akkor és ott azonnal felismerte: Clemens Metternich herceg, 1821 óta az Osztrák Birodalom államkancellárja.

Metternich már november 12-én, majd december 8-án többórás beszélgetést folytatott Széchenyivel. Ismeretségük nem volt új keletű, Metternich egyszer-másszor már korábban jóindulattal egyengette a fiatal gróf útját. S bár személyes kapcsolatuk továbbra is szoros maradt, Széchenyi elhatározása 1825 késő őszen kettőjük viszonyában is politikai törést okozott. Felfogásuk eltéréséről nincs részletesebb írásos anyagunk, mint az, ami e két találkozás lefolyásáról tanúskodik. Széchenyi idevágó naplófeljegyzései, a kancellárnak benyújtott, a vitával kapcsolatos emlékiratai, Metternich ehhez fűzött megjegyzései és a beszélgetéseket kommentáló levelei a Viszota Gyula által kiadott naplók második kötetében s annak függelékében található.²

Széchenyi és Metternich ezen eszmecsereje e tanulmány egyik tárgya. Ezt megelőzően azonban ki kell térnünk a két államférfi részben közös, részben ellentétes kortörténelmi tapasztalataira s ezekhez kapcsolódóan viszonyukra az 1825 és 1848 közötti időszakban. E viszonyoknak széles irodalma van, Széchenyi minden életrajzíróját és számos értekezés szerzőjét foglalkoztatta. Ez magától értetődő, hiszen az államkancellár a maga hatalmi pozíciójában Széchenyi politikai pályafutásának egyik meghatározó alakja volt.

A két államférfi kapcsolatáról szóló vélemények ugyanakkor a történelmi munkákban igen különbözők, egymásnak bizonyos tekintetben szögesen ellentmondanak. Ez pedig érdekes módon nem Széchenyi megítélésével függ össze, hanem azzal, ki miként értelmezi Metternich történelmi szerepét. Más szavakkal: az utókor általában egységesen fejet hajt a

* A jelen tanulmány a 2016. november 3-án az Országházban rendezett Széchenyi-konferencián elhangzott előadás átdolgozott, bővített változata.

¹ A törésvonal mind Széchenyi naplójában, mind levelezésében világosan felismerhető. Az 1826. január 24-i naplófeljegyzés példa arra, hogy Széchenyi milyen tudatosan szakított korábbi életmódjával és felfogásával. Széchenyi arról ír, hogy a bécsi előkelő világot immár nem érdekli sem az országgyűlés, sem az oroszországi események – a dekabristák zendülése –, hanem kizárólag helyi társadalmi események foglalkoztatják. Ő maga, írja, nem rég még egyike volt ezeknek a »flaszterkoptatóknak«, akiket most már nevelésesnek és megvetendőnek tart. *Gróf Széchenyi István naplói*. Kiadja Viszota Gyula. Budapest, 1925–1939. 3. köt. 12.

² *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 644–650., 658–660., 691–698., 700–711.

reformer, az építkező Széchenyi előtt,³ míg a Metternichről alkotott történelmi ítéletek mindmáig extrém elutasítás és elismerés között ingadoznak. Az államkancellár védte a rábízott Monarchia egységét, és így ellenségesen figyelte a nemzeti törekvéseket, amelyekben bombasztó kísérletet látott. Széchenyi az általa elmaradottnak és gyengének tartott Magyarország létét maga is csak a Habsburgok birodalmán belül vélte biztosítottnak, s ebben megegyezett az államkancellárral. Másrészt viszont merőben eltérően ítélték meg, hogy e helyzetben mi a teendő, és kinek kell cselekednie. Metternich gyanúval eltelve szemlélte a nemzetét civilizációjában és kultúrájában felemelni igyekvő Széchenyi tevékenységét. A gróf publicisztikájával, amint a kancellár az államkonferenciának 1837 januárjában készített fogalmazványában írta, az országot „reformok név alatt” forradalmi felfordulásnak szolgáltatja ki.⁴

Széchenyi maga is jól látta e kettősséget: „A hitvallásunk egymásnak ellentmond, ám a véleményünk sok mindenben megegyezik” – írta Metternichről.⁵ Így aztán az utókor számára is gyakran nézőpont és felfogás kérdése, hogy ki-kik az összekötő vagy az elválasztó elemeket kívánja-e kiemelni az államkancellár és a gróf viszonyában. Két magyar történész szélsőséges példájával élve: mind Menczer Béla (1902–1983), aki élete nagy részét emigránsként Nyugat-Európában élte le, mind az ortodox marxista Andics Erzsébet (1902–1986) foglalkozott a témával.⁶ Menczer egészében szívélyes viszonyról beszélt és egymáshoz közeli érdekekről, míg Andics saját militáns kommunista meggyőződése szerint csak kíméletlen politikai párbajról ad számot, amelyben – ezt már e különleges helyzet hozza magával – a „reakciós” Metternichhez szemben ez egyszer egy grófnak, Széchenyi Istvánnak jut a „haladó” szerep.

Az, hogy napjainkban is mily mértékben vita tárgya az osztrák államkancellár személye és – elsősorban a Bécsi Kongresszus után folytatott – restaurációs politikája, jól mutatja egy 2016-ban Münchenben megjelent, csaknem ezer oldalas Metternich-életrajz. Szerzője Wolfram Siemann, a Münchener Egyetem nyugalmazott professzora, s művének célja kifejezetten az, hogy a polgári mozgalmak ellen küzdő államkancellárt rehabilitálja, s mi több, őt mint liberális személyiséget mutassa be.⁷ Mielőtt a könyvről részletesebben szót ejtünk, álljon itt néhány szó Széchenyi és Metternich viszonyának háttéréről, a két személyiség tapasztalatairól és életkörülményeiről.

Mind Metternich, mind Széchenyi igen tudatos arisztokrata, mindketten egy politikai, társadalmi és kulturális tekintetben zárt réteg képviselői, akik egymással ebben a szellemben s a megfelelő külső formák betartásával érintkeznek. Együtt jár ezzel, hogy önértelmezése szerint Metternich maradéktalanul, Széchenyi pedig fiatal korában még jórészt egy pre-nacionális összeurópai felső osztályhoz tartozik, amelynek tagjai egymás közt franciául beszélnek, és Bécsben, Párizsban vagy Nápolyban arisztokrata társaságban egyformán otthon vannak. Mind Metternichben, mind Széchenyiben roppant erős az elhivatottság érzése. A kan-

³ Széchenyit például Helmut Rumpler, korunk egyik legelismertebb osztrák történésze is nem csak mint a „legnagyobb magyart” tartja számon, hanem mint „az osztrák, sőt az európai történelem egyik nagy személyiségét”. Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien, 1997. 173.

⁴ Andics, Erzsébet: *Metternich und die Frage Ungarns*. Budapest, 1973. 376.

⁵ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 644.

⁶ Menczer, Béla: *Metternich und Széchenyi*. Der Donauraum 5 (1960) 2. Heft. Andics, Erzsébet: *Metternich und die Frage Ungarns*, id. mű.; uő: *Metternich és Magyarország*. Budapest, 1975.

⁷ Siemann, Wolfram: *Metternich. Strategie und Visionär*. München, 2016.

cellár úgy véli, kivételesen éles elméjével hivatalánál fogva feladata, hogy Európát igazgassa,⁸ Széchenyi pedig – igaz, ekkor már a reformpolitikai elkötelezettség jegyében – a maga anyagi független társadalmi pozíciójában és műveltségének birtokában egyenesen kötelességének tartja, hogy honfitársainak utat mutasson.⁹

Mindkettőjükre erős hatást gyakorol a felvilágosodás, ám itt kezdődnek a különbségek is. Metternich büszke a maga higgadt, logikus gondolkodására s arra, hogy a népek és egyének irracionális megnyilvánulásai hidegen hagyják. Mind a nemzetközi életet, mind a Monarchia belső fejleményeit kiszámíthatónak tartja, ennek előfeltétele véleménye szerint a társadalom megfelelő ellenőrzése és a nemkívánatos eszmék kiiktatása. Egyikük sem demokrata, ám Széchenyi a felvilágosodás nyomán azt is vallja és leírja, hogy minden egyes embernek joga van szabadságra és biztonságra.¹⁰ Ezen túl Széchenyire félelmetes erővel hat a romantika, a felvilágosodás száraz racionalizmusára reakcióként megjelenő szellemi és művészeti irányzat. Magyarország szerencséjére Széchenyit nem a mindennapok realitásától elforduló német romantika ejti rabul, inkább a byroni zsenikultusz, a titáni vállalkozás példája, aminek része van abban, hogy a magyar társadalom modernizálásának feladatát egymaga veszi a vállára. Egyáltalán nem romantikus elem ugyanakkor Széchenyi szenvedélyes érdeklődése a technikai vívmányok iránt, felismerése, hogy a jövő az ipari társadalomé.

A két férfi számára meghatározó, de koruknál fogva más-más módon megélt esemény a francia forradalom. A Széchenyinél tizennyolc esztendővel idősebb Metternich a Strasbourgi Egyetem diákjaként közvetlen közlő látta a terrorba torkolló forradalmi fejleményeket, majd önmaga és családja a koalíciós háborúk áldozatává is vált, mert a francia megszállás miatt elvesztek a Rajna-környéki Metternich-birtokok. Az államkancellár számára a francia forradalom a hagyományos, hierarchikus rendet felforgató csőcselék hatalmát, a guillotine-t, a királygyilkosságot és a magántulajdon elrablását jelentette, és szerves, logikus folytatásnak tartotta Napóleon uralmát és európai háborúit. A fiatal Széchenyi az előzményeket közvetlenül nem, de az 1809 és 1815 közötti hadjáratokat huszártisztként már a harctéren éli meg, és a háborúkról később traumatikus emlékeket őriz.

Széchenyi ezért megvallotta Metternichnek, hogy ő is fél minden erőszakos, forradalmi változtatástól, így ellensége a *liberté* és *égalité* jelszavaknak, ám hozzátette: kedves neki a gondolat, hogy a törvény előtt minden ember egyenlő legyen, és elérhetőnek tartja azt, hogy a leggazdagabb s a leghatalmasabb se görbíthesse büntetlenül akár a legszegényebbnek egyetlen hajszálát sem.¹¹ E mondatok már Széchenyi angliai politikai tapasztalatait tükrözik, mint ahogy Metternichkel szemben a parlamentarizmus mellett is lándzsát tört, és pedig olyan érvekkel, amelyek feltehetően igen alkalmasak voltak arra, hogy a kancellárt felbőszítsék. A képviseleti rendszerben – írta Metternichnek címzett egyik memorandumában – a viták a nyilvánosság előtt zajlanak, míg a despotikus államokban titokban marad, ha esetleg egy tudatlan bír hatalommal.¹² Metternich megjegyzésére, miszerint gyűlöli az oppozíciót,

⁸ Az államkancellár előszeretettel nevezte önmagát orvosnak „a nagy világhórházban”. Mann, Golo: *Geschichte und Geschichten*. Zürich 1973. 471. (Első kiadás: Frankfurt a. M., 1961.)

⁹ Példa erre Széchenyi 1828. november 8-án unokahúgának, Széchenyi Júliának írt levele. *Gróf Széchenyi István levelei*. Kiadja Majláth Béla. Budapest, 1889. 1. köt. 130. (A levél címzettje és dátuma Majláth kiadásában hibás.) Magyar nyelven: Kovács Henriett (szerk.) [et al.]: *„Ezt köztünk, Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelei*. Budapest, 2014. 100.

¹⁰ Széchenyi István: *Stádium*. Budapest, 1984. [reprint]. 26. Széchenyi „biztonság” helyett az azóta elavult „bátorlét” szót használja.

¹¹ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 707.

¹² *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 707 f.

mert az a vesztes fél,¹³ s hogy az ellenzék eleve alkotmányellenes, Széchenyi technikai hasonlaltal felelt: „politikai ökonómia” ellenzék nélkül nem létezhet, mint ahogy egy gép is csak akkor működik, ha annak részeit az akció és reakció törvényei szerint két oldalról rögzítik.¹⁴ A fogalmazás nem esik messze a manapság nem csak angol nyelvterületen elterjedt *checks and balances* szóhasználatától.

Metternich ezzel szemben levelében, amelyben lekicsinylően számolt be Ferenc császárnak az 1825 késő őszén lezajlott találkozásokról és Széchenyi személyéről, a parlamentarizmust maga is egy hasonlaltal intézte el: efféle emberek éppúgy kedvelik a képviseleti rendszert, mint kötekedő fickók a kocsmát, ahol ordítózni és verekedni lehet.¹⁵ A kancellár Szőgyényi Zsigmondot, a pozsonyi alsótábla elnökét is értesítette benyomásairól, és ez alkalommal Széchenyinek már jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított, miközben teljesen hibásan ítélte meg a grófit. Újfajta, felforgató szellemű, a Monarchiát gyűlölő ellenzék megtestesítőjének nevezte, amely ellenzékét, úgymond, meg kell semmisíteni.¹⁶ Mintha a Habsburg házhoz oly lojális Széchenyi az 1849. áprilisi debreceni trónfosztók előfutára lett volna.

A két hosszú beszélgetésben egyik fél sem érte el a célját. Metternichnek nem sikerült Széchenyit szándékától eltérítenie, hogy a jövőben Magyarország felemelkedéséért munkálkodjék. Széchenyi kívánsága sem teljesült – sem most, sem később –, Metternich magyar ügyekben nem tartott igényt tanácsára vagy munkatársi segítségére. Illúzióknak bizonyult az is, hogy a gróf a nagyhatalmú kancellárt valaha megnyerheti saját ügyének.

A viszony az ezt követő több mint két évtizedben – néhány kivételes esettől eltekintve¹⁷ – külsőleg udvarias, sőt barátságos maradt. Eleve nem volt azonban egyenlő felek kapcsolata. Széchenyi semmiféle hatalmi pozícióval nem rendelkezett, és ahhoz, hogy Magyarországon teremteni, építeni, reformálni tudjon, rá volt utalva az államkancellár egyetértésére vagy legalábbis annak toleranciájára. Előfordult, hogy a gróf Metternichnek igazi önmegtadással könyörgött, így 1838-ban, mikor is a Lánchíd ügyében arra kérte, hasson oda, hogy az uralkodó rendelje el a híd kivitelezését az elfogadott törvény értelmében, mert különben hét esztendő keserves munkája mehet veszendőbe.¹⁸

Valójában ellenfelek voltak, egy átmeneti időben két különböző korszak képviselői. Metternich a grófnak jellemző módon éppen a Lánchíd esetében szemére hányta, hogy önállóan kezdeményezett, holott egy efféle műnek az uralkodótól kellene kiindulnia.¹⁹ Itt immár a – talán nem abszolutsztikus, de minden bizonnyal autokratikus-paternalista – központi hatalom védelmezője áll szemben a liberális polgárral és vállalkozóval. Metternich a Monarchia népei közt valami hasonló belső egyensúlyt kívánt létrehozni, mint ami 1814–1815-ben az európai nagyhatalmak között létrejött. Széchenyi munkáját ellenségesen figyelte, mert Magyarország emancipációjában a birodalom egészségének szempontjából veszélyt látott. Egyik 1837-ben kelt, az Államkonferencia számára készült beadványában a Széchenyi kezdeményezésére alapított kaszinókat ingerülten a modern liberalizmus terjesztőinek nevezte, az

¹³ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 645.

¹⁴ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 706.

¹⁵ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 711.

¹⁶ *Gróf Széchenyi István naplói*, 2. köt. 700–705.

¹⁷ Ilyen kivétel volt például, amikor a galíciai parasztfelkelés miatt zaklatott Metternich 1846. március 4-én Széchenyit magas rangú osztrák tisztviselők jelenlétében megalázóan kioktatta. *Gróf Széchenyi István naplói*, 6. köt. 337.

¹⁸ *Széchenyi István levelei*, 2. köt. 600.; Kovács: „Ezt köztünk, Isten áldja!” *Széchenyi válogatott levelei*, 278.

¹⁹ *Gróf Széchenyi István naplói*, 4. köt. 701–703.

Akadémiát eszköznek arra, hogy a csak kevesek által beszélt magyar nyelv államnyelvvé váljék, az al-dunai hajózást pedig, fejtegette, a magyarok saját nemzeti vállalkozásuknak tekintik. A lóversenyt általában az angol és francia példák utánzását egyenesen nevelésnek minősítette.²⁰

Széchenyi személyéről Metternich egyszer, már korábban szellemeskedve azt írta József nádornak, hogy a gróf vakmerő kísérletező, aki tapsra vágyik, s ezért nyaktörő mutatványokat csinál, vasutat épít a sztyeppén, és meg fogja kísérlni, hogy a hazát gózzal a levegőbe röptse.²¹ Igaz viszont, hogy Széchenyi naplójában is számos keresetlen megjegyzést találunk Metternichről. A gróf már azt a naplójegyzetet is, amelyben az államkancellárral 1825 őszén folytatott első, hosszú beszélgetést rögzíti, egy francia nyelvű megjegyzéssel kezdi, mintegy mottóként minden további előtt: „*Combien c'est peu de chose ce qu'on appelle communément un grand homme*” (mily kevés az, amit általában nagy embernek neveznek). A bécsi Metternich-villa homlokzatára vésett feliratot „*Parva domus, magna quies*” (kis ház, nagy nyugalom) Széchenyi legszívesebben így változtatta volna meg: „*Parva mens, magna fortuna*” (kis értelem, nagy szerencse).²² Az angol Blackwell pedig állítólag azt is hallotta tőle, hogy a kancellár ostoba, vén számár, aki mit sem tud Magyarországról.²³

Térjünk most rá Wolfram Siemann már említett Metternich-életrajzára. A német történész könyvének vizsgálata látszólag más irányba vezet, mint a jelen tanulmányban eddig mondtak. Ám csak látszólag. Mert ha Siemann tézisétfogadjuk, miszerint Metternich a stratégia hosszú távra tervező mestere, mi több, látnok volt („*Stratege und Visionär*”), ha mai szemszögből az államkancellár tettei szinte kivétel nélkül igazolhatók (és Siemann nem kevesebbet állít), akkor minden kritika elvetendő, amivel a kortársak az államkancellárt illették. S ez olyan személyiségre is vonatkozik, mint a nagy osztrák költő Franz Grillparzer,²⁴ és persze Széchenyi Istvánra is. Siemann számtalan korábbi és mai történész véleményének ellentmond, függetlenül attól, hogy azok Metternich politikáját és rendszerét differenciáltan ítélik-e meg, mint Golo Mann²⁵, vagy teljesen elvetik, ahogy ezt újabb művében Adam Zamoyski teszi.²⁶

Siemann monumentális munkája bevallottan azzal a szándékkal készült, hogy felváltsa az osztrák Heinrich von Srbik 1925-ben megjelent művét²⁷ mint Metternichről írt alapvető életrajzot. Ez részben sikerült, mert Siemann elsőként dolgozta fel a Prágában található teljes Metternich-hagyatékot; könyve hála e munkának számos új részlettel gazdagítja ismeretein-

²⁰ Andics: *Metternich und die Frage Ungarns*, 376.

²¹ Andics: *Metternich und die Frage Ungarns*, 365.

²² *Gróf Széchenyi István naplói*, 5. köt. 79.

²³ Haraszti-Taylor Éva (szerk.): *Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetési 1843–1851*. Budapest, 1989. 59.

²⁴ Grillparzer, Franz: *Sämtliche Werke*. Bd. 3. München, 1964. 1022.

²⁵ Mann, Golo: *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*. Frankfurt a. M., 2003. 117–128. (Első kiadás: Frankfurt a. M. 1958.)

²⁶ Zamoyski, Adam: *Phantom Terror. The Threat of Revolution and the Repression of Liberty 1789–1848*. London, 2014. Zamoyski műve szerepel a Siemann által megadott szakirodalom listáján, de a müncheni professzor a könyvében egyetlen mondat erejéig sem száll vele vitába, jóllehet Zamoyski tézise éppen az ellenkezője annak, amit Siemann állít. Apró kuriózum, hogy Siemann Metternich-apológiája 2016-ban és Zamoyski Metternich rendőri rendszerét súlyosan elmarasztaló könyvének német kiadása (*Phantome des Terrors. Die Angst vor der Revolution und die Unterdrückung der Freiheit 1789–1848*) szintén 2016-ban egy és ugyanazon kiadónál (C. H. Beck, München) jelent meg.

²⁷ Srbik, Heinrich Ritter von: *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*. München, 1925.

ket. A szerző alapos szakértője a nyugat-európai, elsősorban a német birodalmi állapotoknak, könyve e tekintetben kiváló. Másrészt Siemann mindent megtett annak érdekében, hogy Metternichből – mondjuk így – pozitív hóst faragjon. E tekintetben Siemann érvelése már gyakran jóval kevésbé meggyőző, például amikor az 1819-ben hozott karlsbadi határozatokat, a cenzúrát és az egyetemek politikai ellenőrzését, de az európai alkotmányos mozgalmak leverését is állítólagos nemzetközi összeesküvéssel indokolja, vagy amikor a Monarchián belüli politikai és kulturális represszióért nem Metternichet, hanem kizárólag Kollowrat állam- és Sedlnitzky rendőrminisztert teszi felelőssé.

Súlyosabb probléma az, hogy a könyv vaskos, de nem teljes. Csaknem egészében hiányoznak az 1830 és 1848 közötti évek, mint ahogy a szerző alig foglalkozik a Monarchia keleti felével. S ha teszi, akkor sincs benne köszönet. Megdöbbentő, hogy ilyen rangú német történész milyen elemi hibákat vét, ha a Lajtától keletre téved. Siemann úgy véli, az erdélyi szászok képviselői részt vettek a pozsonyi országgyűlésen, a székelyeket nem magyarul beszélő népcsoportnak tartja,²⁸ és összetéveszti a szlovákokat a szlovénekkal.²⁹ Véleménye, miszerint a kutatók „csak most kezdenek lassanként mélyebben betekinteni a Habsburg Birodalom agrár, jogi és intézményi körülményeibe”,³⁰ valószínűleg nem okoz örömet a legnagyobb részét a kilencvenes években a bécsi Ueberreuter kiadónál megjelent tizenkét kötetes Osztrák Történelem (*Österreichische Geschichte*) sorozat szerzőinek.

Ami szűkebb témánkat illeti: Széchenyi István neve nem fordul elő a könyvben, amit nem sértésnek, hanem annak jeleként kell felfognunk, hogy a Metternichet nagyon is foglalkoztató magyar reformmozgalom kívül maradt a szerző látókörén.

E sorok szerzőjének legnagyobb baja azonban a könyv központi tézisével van. Ez úgy hangzik, hogy Metternich korántsem a 18. századi rendhez ragaszkodott, hanem megmennteni kívánta a 19. és 20. században vesztébe rohanó Európát. Siemann szerint Metternich úgy vélte, a több nemzetiséget magukban foglaló birodalmak léte garancia a békére, míg a nemzetállami ambíciók határok kijelölésével és ezért vérontással járnak. Kétségtelen, hogy az állítás második részében van igazság. Kérdés azonban, hogy mit tartsunk ez esetben az Orosz és az Oszmán Birodalomról, mely két multinacionális nagyhatalom a 17. századtól a 19. századig tíz háborút vívott egymással.

És vajon a nemzeti törekvés a 19. században valóban az ördögtől való? A nemzetállam – tudjuk – az ipari fejlődés, a polgárosodás velejárója volt, kerete és legitimációja a megerősödő harmadik rend igényének politikai jogokra, saját sorsának alakítására. A sovínizta fanatizmussal legkevésbé vádolható Golo Mann mutatott rá, hogy a nemzet fogalmának eredeti elképzelése az agresszív, nacionalista elfajulásért éppoly kevésbé okolható, mint például az öskeresztény eszme azokért a bűnökért, amelyeket később a nevében elkövettek.³¹ Bizvást tarthatunk Kosáry Domokossal, aki a 19. századi Közép-Európáról szólva úgy vélte, a nemzeti fejlődés iránya a térségben adva volt, ám nem volt sehol megírva, hogy az miképpen megy végbe: tárgyalásokkal, békés megegyezéssel vagy vérontással.³² Az, hogy Metternich csak az utóbbival számolt, lehetséges; ám bizonyos, hogy meg sem fordult a fejében: meg

²⁸ Siemann itt valószínűleg azoknak a Romániában nem ritka demográfiai kimutatásoknak esett áldozatul, amelyek a székelyeket nyelvük megnevezése nélkül előszeretettel tartják külön népcsoportként nyilván, hogy ily módon jelentősen kisebb legyen az Erdélyben és a Partiumban kimutatott magyarok száma.

²⁹ Siemann: *Metternich*, 773–774.

³⁰ Siemann: *Metternich*, 773.

³¹ Mann: *Deutsche Geschichte*, 86.

³² Kosáry Domokos: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben*. Budapest, 1999. 294.

lehetne kísérteni a lehetetlennek tűnőt, tartósan kibékíteni a liberális polgári eszméket a birodalmi gondolattal. Ha ezt teszi, Széchenyiben szövetségesre talált volna.

Végül még egy megjegyzés Siemann könyvével kapcsolatban. Mire alapozza a történész az értékítéletét? Siemann természetesen jól tudja és hangoztatja, hogy az elemzett kor fogalmaihoz és gondolkodásához kell igazodnunk, s így például a Bécsi Kongresszus mérvadó résztvevői esetében hivatkozik arra, hogy 1814–1815-ben az európai rend kialakítói még nem ismerték a nemzetállami törekvéseket. Ez azonban már önmagában is kétséges, ha például a három birodalom között felosztott lengyelek küzdelmeire gondolunk. Siemann azonban könyve utolsó lapjain meglepő módon megjegyzi, hogy életrajzot írni azért különleges munka, mert a szerző akaratlanul is az általa leírt szereplők számára még ismeretlen jövőt tartja szem előtt, s – teszi hozzá – ez módszertani dilemmát okoz, mert hisz mindannyian át vagyunk itatva saját jelenünkkel.³³ Nos, ez némileg igazolja az olvasás közben egyre növekvő kételyeket.

Siemann 1946-ban született, ahhoz a német nemzedékhez tartozik, amely a második világháború után megrendülve szerzett tudomást apái égbekiáltó bűneiről, mindarról, amit azok mint az úgynevezett felsőbbrendű faj és nemzet tagjai elkövettek. E generáció számára a nemzetre való minden hivatkozás gyanússá vagy akár elfogadhatatlanná vált. Ez vezethetett ahhoz, hogy Siemann a nemzetállamot minden formájában tévútnak és az ellene fellépő pre-nacionális Metternichet a maga pesszimizmusában zseniális, a 20. század borzalmait már előre érzékelő látnoknak tartsa. Mindez természetesen lehet vita tárgya. Befejezésül álljon itt most csupán annyi, hogy a történész soha nem teheti fel önmagának elégszer és elég kritikusan a kérdést: vajon ő maga a történelem melyik pontján áll, honnan pillant vissza?

³³ Siemann: *Metternich*, 871.